

*К. В. Капустник, завідувач лабораторії Харківського НДІСЕ,
І. В. Губанова, старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ,
О. В. Хомутенко, старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ СКЛАДНОСТІ СУДОВО- ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

На сьогодні важливість проведення судових експертиз при розслідуванні кримінальних справ або вирішенні су-перечок при розгляді адміністративних, господарських і цивільних справ не піддається сумніву, але для виконання експертиз потрібен певний час, який обумовлюється низкою об'єктивних чинників.

Строк проведення експертизи, з одного боку, визначається часом, необхідним для проведення якісного дослідження, а з іншого, обмежується нормами, передбаченими чинним процесуальним законодавством. Саме тому, при визначенні строків виконання конкретної експертизи, насамперед, слід прагнути досягнення певної збалансованості цих чинників.

Слід також зазначити, що експертні дослідження за кримінальними справами та справами про адміністративні правопорушення, відповідно до ст. 15 Закону України «Про судову експертизу», виконуються за рахунок Державного бюджету України в порядку та розмірах, передбачених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких

перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів» від 1 липня 1996 р. № 710. Розмір компенсації за виконане дослідження розраховується залежно від його складності та часу, який потрібен для його проведення. Саме тому, правильне встановлення строку проведення дослідження напяму впливає на процес ефективного використання бюджетних коштів.

Встановлення терміну проведення експертного дослідження врегульовано недостатньо чітко. Виходячи з практики, яка склалась у науково-дослідних інститутах судових експертиз системи МЮ України на теперішній час, строк виконання експертного дослідження встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) на етапі доручення дослідження виконавцю.

Спроби регламентації механізму визначення строку виконання досліджень відбувалися ще за часи колишнього Радянського Союзу. Так, у «Рекомендаціях по застосуванню середньомісячних норм експертного навантаження для спеціалістів судово-експертних установ Мін'юсту СРСР» від 8 жовтня 1990 р. № К-11-587, експертизи за ступенем складності розподілялись таким чином:

- прості – експертизи що не потребують застосування трудомістких методів, за нескладними об'єктами, виконання яких можливо здійснити у термін до 10 днів;

- середні – експертизи, при виконанні яких кількість об'єктів і застосовані методи та технічні засоби потребують проведення досліджень в строк від 11 до 30 днів;

- складні – експертизи, що потребують застосування довготривалих і трудомістких методів дослідження, а також експертизи, пов'язані з виїздом на місце події (по ДТП, вибухах, пожежах), багатооб'єктні, з великою кількістю питань, вирішення яких можливо в термін, що перевищує 30 днів, а також складні комплексні, комісійні та повторні експертизи.

Таким чином, згадувані рекомендації базуються на таких чинниках, що мають вплив на строки виконання досліджень:

- трудомісткість методів;
- складність об'єктів;
- кількість об'єктів;
- необхідність виїзду на місце події (по ДТП, вибуху, пожежі);
- кількість питань;
- організаційна ознака (первинна, додаткова, повторна, комісійна, комплексна експертиза).

У діючий на сьогодні редакції Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (із змінами та доповненнями), зазначено, що строк проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження, з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах:

— 10 днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів і не складних за характером досліджень;

— 1 місяця – щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів або середньої складності за характером досліджень;

— 2 місяців – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень;

— більше 2 місяців – щодо матеріалів з особливо великою кількістю об'єктів або найскладніших за характером досліджень (використання криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів), при цьому термін виконання не повинен перевищувати 3 місяців.

У виняткових випадках, якщо експертиза є особливо складною, потребує вирішення більше десяти питань або

вирішення питань, які потребують декількох досліджень, чи налічує більше п'яти томів матеріалів справи, або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій і не може бути виконана в зазначені строки, більший розумний строк установлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який призначив експертизу, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Попереднє вивчення матеріалів при нескладних і середньої складності дослідженнях не повинно перевищувати п'яти днів; при складних і найскладніших дослідженнях – відповідно десяти та п'ятнадцяти днів.

Тобто ця Інструкція у якості факторів, що впливають на час виконання дослідження визначає:

- кількість об'єктів;
- складність характеру дослідження;
- кількість питань;
- організаційну ознаку (первинна, додаткова, повторна, комісійна, комплексна, необхідність залучення фахівців інших установ).

На наш погляд, такий підхід є більш досконалим у порівнянні з попереднім. Насамперед, завдяки визначенню залежності строку виконання експертиз від складності характеру досліджень. Але невизначеність критеріїв оцінки ступеня цієї складності не завжди дозволяє з достатньою об'єктивністю визначити час, необхідний для виконання конкретної експертизи. Крім того, враховуючи різноманітність експертних досліджень, доцільно диференціювати оціночні критерії залежно від виду експертиз.

Стосовно судово-економічної експертизи слід зазначити, що на складність досліджень суттєво впливає ступінь законодавчої урегульованості та стабільності порядку оподаткування господарських операцій і їх відображення в бухгалтерському та податковому обліку, що, у свою чергу, без сумніву позначається на строках виконання дослідження і має бути одним із критеріїв їх визначення.

Таким чином, для вдосконалення процесу встановлення часу, потрібного для виконання дослідження, необхідне введення додаткових критеріїв, які б враховували особливості певного виду досліджень.

Зрозуміло, що фактичний строк проведення якісного експертного дослідження залежить від кваліфікації експерта, його досвіду, досконалості наявних методик, застосованих експертом, забезпеченості експерта необхідними технічним обладнанням, інструментами тощо, а також від ступеня придатності об'єктів для експертного дослідження.

Всі ці чинники повинні враховуватися керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у процесі призначення експерта і встановлення часу виконання дослідження.

У якості критерію, визначення складності судово-економічних експертиз пропонується враховувати методологічну забезпеченість досліджень, наявність і ступень законодавчої регламентації відображення господарських операцій у бухгалтерському та податковому обліку.

Виходячи з аналізу експертної практики пропонується така шкала оцінки для визначення термінів проведення експертиз (таблиця).

З метою оцінки впливу критерію (низький, середній, високий) на формування складності дослідження, а як наслідок, на збільшення часу виконання дослідження в оціночну таблицю введена графа «рівень складності» зі значеннями 1, 2, 3 відповідно.

У той же час, на практиці трапляються випадки, коли конкретне дослідження містить критерії різних рівнів складності. Наприклад, кількість питань та об'єктів дослідження невелика, але відсутні відповідні методики для вирішення поставлених питань, та (або) відображення в бухгалтерському та податковому обліку господарських операцій, що підлягають дослідженню, законодавчо не врегульоване. У подібних випадках пропонується застосовувати модифікацію наукового методу «ланцюгових

підстановок» заздалегідь визначивши рівнозначність наведених критеріїв.

Таблиця

Рівень складності досліджень	Кількість питань та об'єктів досліджень	Організаційна форма призначення	Методологічна забезпеченість досліджень	Законодавча регламентація відображення господарських операцій
1 (проста)	Невелика	Первинна	Можливість використання затверджених методик	Визначена однозначно
2 (середньої складності)	Середня кількість	Первинна, Додаткова	Можливість часткового застосування затверджених методик	Має місце неоднозначне трактування визначення деяких показників податкової та фінансової звітності
3 (складна)	Велика кількість	Первинна, повторна, комплексна	Відсутність відповідних методик, необхідність формування нових алгоритмів досліджень	Неоднозначність або законодавча неврегульованість впливу операцій, що досліджуються, на формування показників податкової та фінансової звітності або зведених регістрів бухгалтерського обліку

Встановлення строку до 10 днів пропонується в разі, якщо всі критерії знаходяться на першому рівні наведеної таблиці.

Встановлення строку від 10 днів до 1 місяця пропонується в разі, якщо хоча б один із критеріїв другого рівня.

Встановлення строку від 1 до 2 місяців пропонується в разі, якщо більш аніж один із критеріїв досяг другого рівня.

Встановлення строку від 2 до 3 місяців пропонується в разі, якщо хоча б один з критеріїв досяг третього рівня.

Встановлення строку більше 3 місяців пропонується в разі, якщо більш аніж один критерій досяг третього рівня.

Слід зазначити, що критерій «кількість питань та об'єктів досліджень» має відносний характер і може мати різні значення залежно від виду дослідження. Критерії «методологічна забезпеченість досліджень», «законодавча регламентація відображення господарських операцій» складно визначити на етапі розподілення експертиз керівнику структурного підрозділу, оскільки це передбачає проведення своєрідного експрес-дослідження.

Крім того, одноосібне визначення ступеня складності досліджень містить певний елемент суб'єктивізму. Для більш точного встановлення строку виконання експертиз доцільно введення в цей процес етапу коригування попередньо встановленого терміну.

Подібний підхід наведено у зазначених «Рекомендаціях по застосуванню середньомісячних норм експертного навантаження для спеціалістів судово-експертних установ Мін'юста СРСР», у п. 6 яких запропоновано при виникненні спірних ситуацій по віднесенню експертизи до тієї чи іншої категорії складності остаточне рішення приймати оперативною нарадою спеціалістів відповідного експертного підрозділу НДІСЕ.

За нашою думкою, систематизація викладених оціночних критеріїв дозволить забезпечити об'єктивність визначення складності експертних досліджень, що, у свою чергу, підвищить ефективність використання бюджетних коштів, які виділяються для фінансування досліджень за кримінальними справами та справами про адміністративні правопорушення.